

A CSALÁDJOGI CHARTA ÉS NAGYKORÚ – IDŐS – CSALÁDTAGOK ÁLTAL ALKOTOTT CSALÁD: TEKINTETTEL AZ ÚJ POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYVRE¹

SZEIBERT Orsolya
egyetemi adjunktus (ELTE ÁJK)

A másik meghajlott bele,
De felfogta és megtartotta őt.
Egyik a másikra támaszkodva:
Most így állnak a Teremtő előtt.²

Az 1980-ban Rómában kiadott Családjogi Charta a családnak mint önálló egységnek a társadalomban betöltött szerepét, helyzetét, jogait foglalja össze és nyilatkoztatja ki. A Bevezetés B. pontja leszögezi, hogy a család alapja a házasság, s noha a családról alkotott képhez azonnal a szülők és kiskorú gyermekük vagy gyermekeik képe társul, a család akkor is család marad, ha a gyermekek megnőnek, s nagykorú, felnőtt családtagokként élnek együtt idős szüleikkel – de természetesen akkor is, ha nem egy lakásban vagy földrajzi egységben élnek együtt. Lehetséges az is, hogy a nagykorú gyermekek nem alapítanak önálló családot, hanem testvérükkel – különösen a szülők halála után – élnek együtt családi közösséget alkotva. Az alábbiakban a nagykorú – esetenként idősebb – családtagok által alkotott családot vesszük a tanulmány alapjául. A Charta témánk által érintett rendelkezései mellett kitérünk röviden az Emberi Jogok Európai Bíróságának megközelítésére, valamint némi szociológiai-demográfiai adalék mellett a téma polgári jogi vonatkozásaira, tekintettel elsősorban az új Polgári Törvénykönyvre.

¹ A tanulmány a „30 éves a Család Pápai Tanácsa által kiadott Családjogi Charta” címmel, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kara és a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia Családbizottsága által szervezett és 2013. október 9-én megtartott konferencián elhangzott hozzászólás szerkesztett és bővített változata. A tanulmány az OTKA PD 83548 ny. számú kutatásának keretében készült.

² REMÉNYIK Sándor: „Idill” a magasságban (A vadvizek zúgása 1921.)

1. A Charta vonatkozó rendelkezései

A bevezetés *E. pontjában* a Charta a családot a szeretet és szolidaritás közösségeként fogalmazza meg, hozzátéve az *F. pontban* azt, hogy a családban több nemzedék él együtt egymást segítve, amelyben az egyének és a társadalom jogai és igényei összhangba kerülnek. A több nemzedék együttélése által létrejövő családot nemcsak a szülők és kiskorú gyermekeik alkotta közösség valósítja meg, hanem az is, ha a gyermekek nagykorúvá válnak és akár átmenetileg – önálló család alapításáig –, akár végleges jelleggel, szüleikkel vagy szüleik egyikével élnek együtt. Ez utóbbi helyzet – amelynek sokféle eredője, oka lehet – összhangban áll a Charta *I. §-ával*, amely kifejezetten utal arra, hogy mindenkinek joga van szabadon megválasztani azt az állapotot, amelyben élni óhajt, azaz, hogy családot kíván-e alapítani vagy nőtlen, hajadon marad-e. A nagykorú gyermekek esetenként szüleik halála után sem válnak el egymástól, akár hajadonokként, nőtlenekként élhetnek együtt testvéri közösségben, de akár azt követően is, hogy gyermekeik felnőttek, önálló életet élnek. Nem kétséges, hogy a rokon viszonyban lévő nagykorú személyek – szülői és nagykorú gyermeki státuszban, illetve testvéri kapcsolatban – családot alkotnak, s ez testvérek esetén fokozott jelentőséggel bír akkor, ha egyikük sem alapított önálló családot. A szeretet és szolidaritás közössége ezekre a családokra is igaz. Az ún. nagyobb család védelmét a Charta más helyütt is biztosítja: a *6. § c. pontja* a nagyobb család tiszteletben tartásának kötelezettségét írja elő annak érdekében, hogy hagyományos szerepét betölthesse, a szolidaritást és kölcsönös segítségnyújtást megvalósíthassa.

Hasonlóképpen, mind a kisebb család, mind a nagyobb család vonatkozásában jelentősége van a *9. cikk a. pontjának*, melynek értelmében a családoknak joga van arra, hogy részesüljenek mindazokban a gazdasági javakban, amelyek méltóságuknak megfelelő életszínvonalat biztosítanak számukra, s az öröklési és vagyónátruházási jognak is tiszteletben kell tartania a családtagok igényeit és jogait. A *b. pont* a család részére biztosítandó szociális juttatások szükségességére utal; míg a *c. pont* kifejezetten az idős családtagokkal foglalkozik: az öregeknek joguk van saját családjuk kebelében (vagy megfelelő intézményeknél) olyan körülmények között élni, hogy derűsen tölthessék öregkorukat. A *10. cikk* is kapcsolódó jogokat kíván biztosítani: olyan gazdasági, társadalmi rend megteremtését igényli, amely biztosítja, hogy a családtagok együtt élhessenek.

2. Az állam kötelezettségeinek spektruma

Az állam családdal kapcsolatos kötelezettségei több oldalról is megfoghatóak, s ez természetesen nemcsak a tanulmány témájául választott nagykorú gyermekek és szüleik, illetve nagykorú testvérek által alkotott családra vonatkozik; és bár jelen körben a Charta követelményrendszeréből indulunk ki és vetítjük azt az állami feladatokra, azok a feladatok nagyrészt nemcsak a Chartából következnek.

Az államnak a családot mint egységet kell tekinteni, s ilyen módon védeni, ugyanakkor a családtagoknak is vannak egymás irányában fennálló kötelezettségeik, amelyekről rendelkezni normatív szinten szintén az állam jogalkotói feladata. Akár az állam és a család viszonyáról, akár a családtagok egymás közötti és az állam által

legalább némiképp rendezett viszonyáról van szó, ez nemcsak *polgári jogi*, illetve *családjogi* kérdés. A polgári jog területére tartozhat a szerződéses tartás témája, továbbá a családként együttélő hozzátartozók közötti gazdasági viszonyok rendezése, ahogyan ezt a kérdéskört egyébként a Charta is számos alkalommal érinti, illetve az a helyzet is, amikor mentális zavar következményeként az ügyek viteléhez szükséges belátási képességek már nem teljes mértékűek, és gondnokság alá helyezésre vagy támogató kirendelésére kerül sor. A polgári jog nagy területe, az *öröklési jog* pedig hangsúlyozottan érinti a nagykorú hozzátartozók egymás közötti vagyoni viszonyait, legyen szó végintézkedésen alapuló vagy törvényes öröklésről, de ide sorolható a kötelekrész szabályozásának megoldása is. Családjogi szempontból a törvényen alapuló tartásnak van relevanciája, annak, hogy milyen mértékű szolidaritást, kölcsönös támogatási kötelezettséget vár el az állam a családtagoktól.

Természetesen más jogágak rendelkezései is figyelembe jöhetnek, így a *szociális jog* számos szabálya, a szociális ellátórendszer biztosította kedvezmények, ellátások, járadékok, juttatások, a *munkajog* egyes szabályai, de emellett akár az illetékjogi rendelkezések is.

3. A *Burden*-nővérek Strasbourgban: az Emberi Jogok Európai Bíróságának kamarai és nagykamarai döntése

Figyelemre méltóak azok a döntések,³ amelyekben az *Emberi Jogok Európai Bírósága* a testvérkapcsolat jelentőségét értékelte. Noha az adott ügyben előterjesztett kérelem és az ügy körülményei keretet adnak és egyúttal korlátot is, az eset alkalmat nyújtott arra, hogy az idős, egymással családot alkotó testvérek helyzetét – különösen a házastársakéval összevetve – értékeljék.

A brit állampolgárságú, 1918-as, illetve 1926-os születésű *Joyce* és *Sybil Burden* 2005 márciusában fordult a Bírósághoz. A nővérek egyike sem alapított önálló családot, családként éltek együtt a szüleiktől örökölt házban. Azt sérelmezték a Bíróság előtt, hogy egyikük halála esetén a túlélő testvérnek olyan mértékű *öröklési illetéket* kellene fizetnie, amely miatt nyilvánvalóan meg kell majd válnia a szülői háztól, ugyanakkor a házastársak, illetve civil partnerek⁴ illetékmentességet élveznek hasonló szituációban. Álláspontjuk szerint az a helyzet, amely szerint a házastársak és civil partnerek részére biztosított illetékmentesség hatálya rájuk nem terjed ki, sérti az *Emberi Jogok Európai Egyezményének 14. cikkét*, amely a hátrányos megkülönböztetés tilalmát mondja ki, továbbá az *Első Kiegészítő Jegyzőkönyv 1. cikkét*, amely utóbbi a tulajdon védelméről rendelkezik. Az idős testvérek meghatározó hivatkozási alapja az volt, hogy elkötelezett, szeretetteljes, stabil közösségben éltek együtt évtizedeket közös otthonukban.

Az Egyesült Királyság kormányának az volt az álláspontja, hogy a testvérpár helyzete nem hasonlítható össze a házastársakéval (civil partnerekével), tekintve,

³ *Burden and Burden v. the United Kingdom 13378/05 [2006] ECHR*, 2006. december 2.; továbbá *Burden v. the United Kingdom 13378/05 [2008] ECHR*, 2008. április 29.

⁴ *A civil partnership* 2004-ben került bevezetésre Angliában és Walesben.

hogy a házastársak, illetve civil partnerek kifejezetten a köteléket választják, s ebből erednek vagyoni jellegű jogaik és kötelezettségeik, míg a *testvérek születésüknél fogva* kerülnek egymással testvéri kapcsolatba, s vagyoni jellegű jogok, kötelezettségek a testvéri kapcsolatuknál fogva nem illetik, illetve terhelik őket. A nővérek ezzel szemben azt hangsúlyozták, hogy bár testvérekként születtek, azt, hogy együtt éljenek a közös otthonukban más személyek kizárásával, *önrendelkezési jogukat gyakorolva* maguk választották. A hét bíróból álló Kamara 2006-ban döntött, s 4:3 arányban azt állapították meg, hogy nem került sor az Egyezmény megsértésére. A döntés arra fókuszált, hogy mennyiben jogszerű a házastársak és a civil partnerek számára biztosított illetékmentesség, illetve mennyiben jogszerűen történt a mérlegelési jog gyakorlása.

A különvéleményt megfogalmazó bírák⁵ nagy jelentőséget tulajdonítottak annak a ténynek, hogy a nővéreknek nem volt választási lehetősége, nem állt rendelkezésükre olyan intézmény, amely révén együvé tartozásukat kifejezhetnék volna, továbbá kiemelték, hogy az időskorú testvérek kölcsönös érzelmi elkötelezettsége és vagyoni függősége feltétlenül szükségessé teszi az állami védelmet. *Pavlovski* bíró a döntés méltánytalansága ellen emelt szót.

A *Burden*-nővérek kérték, hogy ügyüket a Nagykamara tárgyalja, s a tizenhét bíróból álló testület 2008 áprilisában 15:2 arányban döntött akként, hogy nem került sor a sérelmezett cikkek megsértésére. A Nagykamara határozott különbséget érzékelt a házastársak (civil partnerek) és testvérek párkapcsolata között, arra tekintettel, hogy a testvéreket a vérrokonság köti össze, míg a párkapcsolatot közeli hozzátartozók éppen nem hozhatják létre, s önmagában az, hogy az adott esetben a testvérek maguk választották azt, hogy együtt kívánják élni, nem változtat az alapvető különbségen. Emellett kiemelték a jogok és kötelezettségek *nyilvános vállalásának fontosságát*, amely testvérek esetében nem valósul meg. Mind párhuzamos vélemény, mind különvélemények megfogalmazásra kerültek. A párhuzamos vélemény⁶ emellett foglalt állást, hogy bár a párkapcsolatok és a testvérek kapcsolata között vannak eltérések, de hasonlóságok is, s ez utóbbiak hangsúlyosabbak: a személyes, szoros kapcsolat, továbbá a mindennapi együttélés és a vagyoni kérdések közös megoldása.⁷

4. Nagykorú rokonok vagyoni kapcsolata a polgári jog szemével

Lehet jelentősége annak, hogy az egymással vérségi kapcsolatban lévő nagykorú családtagok közösen működtetnek *családi vállalkozást*,⁸ erre azonban Európában

⁵ *Bonello* és *Garlicki* bírák által került megfogalmazásra.

⁶ *Bratza* és *Thór Björgvinsson* bírák által megfogalmazott párhuzamos vélemények.

⁷ Az eset és a döntések részletes bemutatását lásd: SZEIBERT Orsolya: A közös háztartásban élő egyéb hozzátartozók: egy elfelejtett családforma? A *Burden* nővérek esete az Európai Emberi Jogi Bíróság előtt – a közös háztartásban élő egyéb hozzátartozók kapcsolatának megítélése. *Közjegyzők Közlönye* 2011. 3. 12-19. o.

⁸ Ilyen az olasz *impresa familiare*. Lásd: Stefano INSIGNA: De Facto Family and Family Enterprise in the Italian Legal System. In: Bea VERSCHRAEGEN (ed.): *Family Finances*. Wien, 2010. 321.

viszonylag ritkábban található önálló szabályozás. Másik kérdés, hogy a kifejezett vállalkozási elem nélkül együttélő nagykorú közeli rokonok vagyoni helyzete miként alakul együttélésük tényéből adódóan. Az 1959-es Ptk. a *közös háztartásban élő más hozzátartozók* (nem házastársak, nem bejegyzett élettársak és nem élettársak) vagyoni viszonyait a kötelmi jogi különös szabályainak körében szabályozza; az 578/G. § (2) *bekezdése* állapította azt meg, hogy a közös háztartásban élő más hozzátartozók vagyoni viszonyaira az élettársak vagyonszerzésére vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni, azaz szerzésben való közreműködésük arányában közös vagyont szereznek. A közös háztartásban élő nagykorú hozzátartozók vagyoni viszonyai így a *polgári jogi társaság aleseteként* kerültek megfogalmazásra, azaz a polgári jogi társaságra irányadó, de attól részben mégis eltérő szabályok mellett.⁹ A 2013. évi V. tv., az új Ptk. rendelkezései nem térnek ki a közös háztartásban élő hozzátartozók vagyoni viszonyaira. (A hatályba nem lépett 2009. évi CXX. tv. javaslatának parlamenti vitájának időszakában érkezett képviselői indítvány erre vonatkozóan, s az indítványtól eltérő megfogalmazással része lett – illetve lett volna – a jogszabálynak az arra történő utalás, hogy az élettársak vagyoni viszonyait kell ilyen helyzetekben is alkalmazni.)

5. Nagykorú családtagok közötti szolidaritás: törvényes és szerződéses tartás

Ahogy arra fent utaltunk, a Charta *E. pontja* a szolidaritás követelményét alapvetőnek tekinti. Noha ez elemi szinten jelenik meg a kiskorú gyermek tartását illetően, valamint a házastársak egymással szembeni szolidaritását tekintve, a tanulmány keretei között maradván azt tekintjük át, hogy a nagykorú családtagok – szülők és nagykorú gyermekeik, továbbá testvérek – milyen tartási kötelezettséggel tartoznak egymás irányában, illetve esetleges tartási megállapodásaikat miképpen ítéli meg a jog.

5.1. Törvényes tartás és törvényes öröklés

A törvényen alapuló, ún. *törvényes tartás* szabályait – az 1952. évi Csjt. szabályaival lényegében azonos tartalommal az új Ptk. Negyedik Könyve, a Családjogi Könyv szabályozza. A rokонтartás általános szabályai mellett kiemelten szerepelnek speciális tartási formák, így a házastársi tartás, illetve a kiskorú gyermek tartása. Részben elkülönült szabályozást kapott a továbbtanuló nagykorú gyermek tartásának rendezése is, de az az ítélkezési gyakorlatban eddig is önálló, sajátos megítélés tárgya volt arra tekintettel, hogy a nagykorú gyermek ugyan munkaképes, de szülei támogatására, tartására szorul, miután életpályára felkészítő tanulmányokat folytat.

A *rokонтartás* általános szabályai vonatkoznak az általunk vizsgált helyzetekre. Természetesen távolról sem minden család annak megfelelően tartja és támogatja rokonait, ahogyan azt a jog követelményként megjeleníti: jól funkcionáló tágabb csalá-

⁹ SÁRKÓZY Tamás kommentárja. In: GELLÉRT György (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázata*. Budapest, 1993. 1505.

dokban, és különösen, ahol anyagiak legalább részben rendelkezésre állnak, a rokonok a jog közbenjövete nélkül segítik, támogatják, adott esetben tartják egymást. Jogi szempontból a tartási kötelezettség szülők és gyermekek között kifejezetten fennáll, testvérek között ugyanakkor csak akkor, ha az egyikük még kiskorú, de ez utóbbi esetben is számos többletfeltétel érvényesül.

Az *oldalági rokonságnak* még testvéri viszonylatban sincs túlságosan nagy jelentősége. Törvényes tartási kötelezettségük, amennyiben nagykorúak, egymás irányában nincs – öröklési jogi relevanciája ugyanakkor van a testvéri kapcsolatnak: a törvényes öröklés rendjében – ahogyan ma is –, amennyiben az örökhagyónak nincs házastársa, leszármazója, s valamelyik szülő is kiesett, a szülő helyén annak leszármazói örökölnék, azaz a testvér (is), feltéve, hogy kiesési ok vele szemben nem áll fenn. A testvérek tartási kötelezettsége alaptörvényi szinten sem deklarált, csupán magának a testvéri viszonytnak védelme jelenhet meg a magánélet tiszteletben tartásához fűződő jog körében (*Alaptörvény VI. cikke*).

A magánélet tiszteletben tartásához fűződő jog természetesen megilleti az együttélő nagykorú családtagokat is, így a szülőket és a velük együttélő nagykorú gyermeket vagy gyermekeket. Az *egyenesági rokonság* következményeként a törvényes öröklési és törvényes tartási viszonyok is másként alakulnak. Az új Ptk. értelmében a gyermek – illetve a helyettesítés elve szerint a leszármazó – továbbra is első a törvényes örökösök körében, helyzetük ilyen módon nem változott (változott ugyanakkor a mellettük öröklő házastárs törvényes örökösi pozíciója), a szülők tekintetében azonban alapvető változások történtek, amelyek számukra érdemben a korábnál jelentősebb törvényes örökösi státuszt biztosítanak. Ez abból következik, hogy amennyiben nem a leszármazó a törvényes örökös, a házastárs mellett a szülő is öröklési státusszal rendelkezik, házastárs hiányában pedig továbbra is az örökhagyó szülői a törvényes örökösök.

A tartási kötelezettség vonatkozásában az *Alaptörvény* is rendelkezik: a gyermek kiskorúsága idején a szülő köteles tartására, a nagykorú gyermekek ugyanakkor kötelesek rászoruló szüleikről gondoskodni (*Alaptörvény XVI. cikk*). A nagykorú szülők és gyermekek tartási kapcsolatát a rokонтartás általános szabályai rendezik. Ennek megfelelően rokonaival szemben az jogosult a tartásra, aki magát önhibáján nem tudja eltartani és nincs tartásra kötelezhető házastársa, illetve volt házastársa, volt élettársa. A házastárs, partner első a tartásra kötelezettek sorában; a tartásra jogosultak sorában mindenképp megelőzi a kiskorú gyermek, akit a továbbtanuló gyermek követ. A leszármazó tartási kötelezettsége megelőzi a felmenők tartási kötelezettségét, a leszármazás rendjében közelebbi rokon tartási kötelezettsége pedig megelőzi a távolabbi rokonét. Nyilván akár a nagykorú, munkaképes gyermek rászorult arra, hogy szülei támogassák, akár a szülő arra, hogy nagykorú gyermekei tartásban részesítsék. Esetükben – amennyiben bíróság előtt kerülne sor az igény érvényesítésére – jelentősége van annak is, hogy nem érdemtelenek-e a tartásra. Az érdemtelenység súlyosan kifogásolható magatartással valósítható meg, a szülő tekintetében azonban speciális szabály érvényesül továbbra is: ha a szülő tartási, gondozási, nevelési kötelezettségének eleget tett, a gyermek csak a vele szemben tanúsított kirívóan súlyos magatartás esetén hivatkozhat a szülő érdemtelenységére.

5.2. Szerződéses tartás és kötelesrész

A Ptk. fenntartotta azt a megoldást, hogy ha a körülményekből más nem következik, a közeli hozzátartozók között létrejött *tartási szerződésből* eredő kötelezettségek teljesítéséért nem jár ellenszolgáltatás. Az ingyenesség így akkor jelentkezik, ha nem utalnak a körülmények arra, hogy a szolgáltatás visszterhes volt. Főszabályként a tartási szerződés visszterhes jellegű, amennyiben azonban közeli hozzátartozók között jön létre – s a szülő, a gyermek (valamennyi egyeneságbeli rokon), továbbá a testvér közeli hozzátartozónak minősül – és a körülményekből más nem következik, azt ingyenesnek kell tekinteni. Noha az ingyenesség egyre ritkábban fordul elő,¹⁰ azért a Ptk. számol ezzel is. Igaz, az ellenszolgáltatás reményében nyújtott tartás nem tekinthető ingyenesnek. Különösen akkor jelentkezik ez, ha idős személy tartását családtagja teljesíti anélkül, hogy arra tartási vagy öröklési szerződés alapján köteles volna, és az eltartott ezért ellenszolgáltatás ígér, de azt életében teljesíteni nem tudja.¹¹

A *tartási jelleg* megjelenhet *öröklési szerződés* keretei között; s a szolidaritás, amelyet az állam elvár, tükröződik a *kötelesrész* intézményében is. A kötelesrész a testvért nem illeti meg, de a leszármazót, így a gyermekeket, illetve a szülőt igen, amennyiben az öröklés megnyílásakor törvényes örökös vagy végintézkedés hiányában az lenne. A hagyatékából történő minimumrészesedés még abban az esetben is a szülő, illetve gyermek kiemelt helyzetét mutatja, ha a Ptk. annak mértékét megváltoztatta: a törvényes örökrész fele helyett annak egyharmada.

6. Családtagok közötti szolidaritás – szociológiai megközelítés

A generációk közötti szolidaritás – amely alatt a természetbeni, illetve pénzbeli kölcsönös támogatást értjük – annak ellenére, hogy a családok válságáról sokszor és sokan beszélnek – nem szűnt meg: *Verschraegen* egy nyugat-európai tanulmányt idéz, amely az előbbi következtetés levonására adott alkalmat.¹² A kutatás a különböző nemzedékek térbeli közelségének vizsgálatára is kiterjedt. Megállapítható volt, hogy bár a kutatás vizsgált területén, Nyugat-Európában, jelentősen csökkent azoknak a háztartásoknak a száma, amelyekben együtt élnek a *felnőtt generációk*, az még mindig nagyon gyakori, hogy *meglehetősen közel élnek egymáshoz*. Olyan idős szülőknél, akiknek legalább egy gyermeke élt, meg lehetett állapítani, hogy mindössze 17

¹⁰ JÓIÁRT Eszter: A tartási és életjáradéki szerződés. In: VÉKÁS Lajos (szerk.): *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. Budapest, 2008. 1074.

¹¹ KÖRÖS András: A tartási és az életjáradéki szerződés. In: WELLMANN György (szerk.): *Polgári jog. Kötelmi jog. Harmadik, Negyedik, Ötödik és Hatodik Rész*. Budapest, 2013. 395.

¹² Bea VERSCHRAEGEN: Intergenerational Solidarity. In: Hugues FULCHIRON: *Les Solidarités entre générations. Solidarities between Generations*. Bruxelles, 2013. 35–36.; a kutatás hivatkozása: KOHLI–KÜNEMUND–VOGEL: Shrinking Families? Marital Status, Childlessness, and Intergenerational Relationships. In: BÖRSCH-SUPAN ET AL (eds.): *Health, Ageing and Retirement in Europe (2004-2007): Starting the longitudinal dimension*. 2008. 164–171.

%-uk él együtt a nagykorú gyermekkel, ugyanakkor ez az arány 32 %, ha nem egy háztartáson, de azonos házon belül élőkről van szó, s 53 %, ha az egy kilométert nem haladja meg a köztük lévő távolság. A felnőtt generációk (egy nyolcvan éven felüli szülő és egy gyermek viszonylatában) 84 %-ára volt igaz az, hogy nem élnek egymástól huszonöt kilométernél nagyobb távolságra. Ez a távolság pedig lehetővé teszi a családon belüli szolidaritás érvényesülését, még annak figyelembevételével is, hogy Európa különböző országaiban ez eltérően valósul meg (Dél-Európában intenzívebben érvényesül, mint Észak-, illetve Nyugat-Európában).¹³

A felnőtt nemzedékek egymás közötti kapcsolatainak szorosságát – természetesen – meghatározóan befolyásolja a *munkaerőpiaci helyzet*, az érintettek *egészségi állapota*. A munkaképtelen idős emberek, családtagok támogatását családon belül gyakran megoldják ugyan, de az a fiatalabb felnőttkorú (esetenként középkorú) generáció oldalán is felvet munkavállalási, foglalkoztatási kérdéseket. Miután pedig a termékenység csökken, az átlagéletkor nő és a népesség öregszik, egyre csekélyebb számú felnövekvő gyermeknek kell a rászoruló idősebb családtagokról gondoskodni, s ez maga után vonhatja azt, hogy a gyermekeknek valóban nagyobb mértékben kell arra számítaniuk: idős szüleiket tartásban kell majd részesíteniük.

7. A magyar demográfiai helyzet

Azt, hogy a felnőtt családtagok egymásra való rászorultsága jellemzően és számottevő mértékben megjelenhet, a legújabb magyarországi *demográfiai eredmények* is alátámasztják, noha a demográfiai szempontból bevett és alkalmazott háztartás- és családstruktúra terminológia csak részben feleltethető meg a jogi szakszókészletnek, illetve csak részben vonhatók le következtetések a tanulmányban vizsgált családformák vonatkozásában. A termékenység igen alacsony,¹⁴ a népesség öregedése pedig a háztartások korösszetételéből is kitűnik.¹⁵ A rendszerváltás óta jelentősen növekszik az egyszemélyes háztartások aránya, s ez részben ugyan a szülői házból elköltözött fiatalok háztartásait jelenti, nagyobbrészt mégis az idősek élnek ilyen háztartásokban, s az életkor növekedésével egyre nagyobb arányban nők élnek egyedül, döntő többségük özvegyként.¹⁶

Ami a több család együttélését illeti, noha kismértékben csökken azoknak a háztartásoknak a száma, amelyekben az alapcsaládon kívül további családtagok – így a nagyszülők – élnek, a kiterjesztett családi háztartásban élők számát a demográfusok nem tartják elhanyagolhatónak és jelzik, hogy sokak számára ez – legalábbis az életút egy adott szakaszában – fontos.¹⁷ A fiatalabb korosztályt illetően a szülőkkel való – még ha életkor szerint ki is tolódott – együttélést rendszerint az önálló háztar-

¹³ VERSCHRAEGEN (2013) i. m. 36.

¹⁴ KAPITÁNY Balázs – SPÉDER Zsolt: Gyermekvállalás. In: ÖRI Péter – SPÉDER Zsolt (szerk.): *Demográfiai portré 2012*. Budapest, KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, 2012. 31.

¹⁵ MURINKÓ Lívია – FÖLDHÁZI Erzsébet: Háztartás- és családstruktúra. In: ÖRI–SPÉDER i. m. 113.

¹⁶ Uo. 120.

¹⁷ Uo. 117.

tás alapítása követi, figyelemreméltó és sajátos ugyanakkor, hogy viszonylag sokak vélekedése szerint egy nő, illetve egy férfi „soha nem túl idős ahhoz, hogy a szüleivel éljen”.¹⁸

8. Zárás: a felelősség súlya

Bár a háztartások összetételét tekintve folyamatosan csökken a házaspár együttélésén alapuló család alkotta háztartások száma, a háztartások többségét nyilvánvalóan továbbra is ezek az együttélések alkotják (gyermekkel vagy gyermek nélkül). Emellett azonban – hosszú távon értékelve a demográfiai változásokat – aligha lehet elmenni szó nélkül amellett, hogy társadalom öregszik, jelenleg minden hatodik magyar hatvanöt év feletti. Akár egyszemélyes háztartásokban élnek – amivel együtt jár, illetve járhat a gyermekekkel, leszármazókkal való kapcsolat, amely Magyarországon gyakori¹⁹ – és akár testvérek, akár szülők és idősödő gyermekeik együtt: a családon, nagyobb családon belüli szolidaritás elemi jelentőségű, mint ahogyan az is, hogy az állam részéről megfelelő támogatásban részesüljenek.

Ha családról gondolkodunk, elsősorban felelősségről és elkötelezettségről kell gondolkodnunk, amely jelenti a családtagok egymás iránti felelősségét, azaz a családnak és tagjainak egymás iránti kölcsönös felelősségét, valamint a már említett módon az állam, illetve a társadalom felelősségét abban, hogy a családi közösségek valóban védőhálóként funkcionálhassanak. A társadalmi hozzáállás meghatározó abban a tekintetben is, hogy a társadalom tagjai családban vagy az individuumban gondolkodnak.

¹⁸ Uo. 121.

¹⁹ BÁLINT Lajos – SPÉDER Zsolt: Öregedés. In: ÖRI–SPÉDER i. m. 89.

